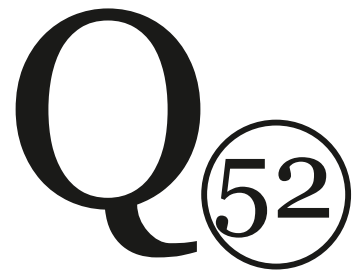

educació permanent, ciutadania crítica i democràcia radical

Quaderns d'Educació Contínua

educació permanent, ciutadania crítica i democràcia radical

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Marta Malet Carol, Mila Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián, María Gabarda Riofrío, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piorgiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piusi (UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra † (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo (UB),

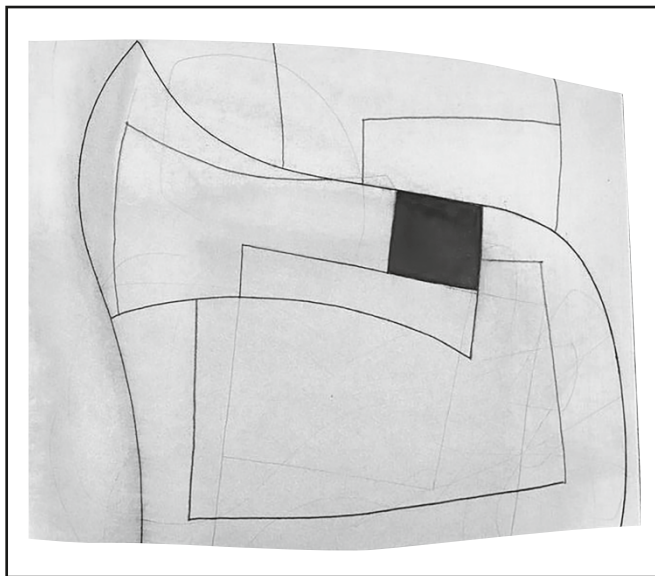
Manel Martí Puig (UJI), Fernando López Palma (UB), Licínio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel † (MSU), Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Júlia Haba Osca (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA), Eduardo Carbonero Martínez (epAlv), Magdalena Balle García (CEPA Son Canals, Illes Balears), Mafra Tavares Mendes (Universidade Estadual de Santa Cruz, UESC), Júlia Haba (Universitat de València)

Correcció i traducció
Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació
gap

Quaderns d'Educació Contínua 52

Tardor 2024 • 18 €

Quaderns d'Educació Contínua. *Nova etapa* Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: xarxes de relacions

Autor: desconegut

Tècnica: llapis i colors

Dimensions: 21x21 cm

Any: 2001

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

Sumari

editorial

carpeta

Per una Pedagogia radicalment democràtica per a una ciutadania crítica i compromesa amb el bé comú i la justícia social

Enrique Javier Díez Gutiérrez • 5

Prefiguració i pedagogia crítica emancipadora

Antonia De Vita & Francesco Vittori • 16

El desvetllament en educació o l'educació com a esvaïment

Gloria Díaz Fernández • 29

contínua

Gènere, Violència, Poder i Conflictes en les Organitzacions de Dones [zero]

Alicia Gil Gómez • 37

persones, territoris i experiències

Alicia Gil: el compromís en un recorregut vital

Consol Aguilar Ródenas • 65

Aules de cultura de la Diputació de Valladolid

Natividad García Hernández • 72

investigació

Serendipitat educativa: No sabia que sabia tant!

Carlos Calvo Muñoz • 83

arxiu

dialogica

Vull estudiar

Eduardo Cabornero Martínez • 95

llibres

Cinc exercicis de pensament educatiu. Daniel Gómez Ramos

Analia E. Leite Méndez • 103

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

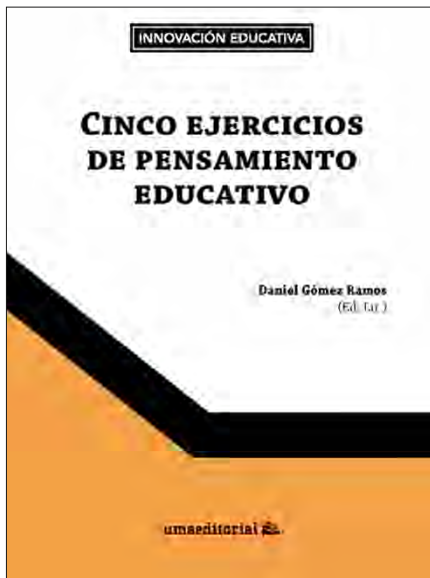
- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

llibres

Cinc exercicis de pensament educatiu. Gómez Ramos, Daniel. umaeditorial, col·lecció Innovació Educativa, 2023

Analia E. Leite Méndez¹

Traducció: Rosa Navarro Piquer

L'obra de Daniel Gómez Ramos ens obri una possibilitat, una finestra per a mirar, escodrinyar i re-visor alguns conceptes fonamentals de l'educació i les seues implicacions per a la formació. Aquests conceptes-fars: la pràctica com a experiència, els sentits del sentit pedagògic, el valor de la teoria, els gestos d'estudiar i la cura en la relació; constitueixen una desafiadora brúixola per a caminar des d'una lent filosòfica cap a altres direccions. Direccions que requereixen un "exercici" del pensament, tal com ell l'anomena: "cinc exercicis" que ens porten a pre-

guntar-nos sobre els sentits, contrasentits, usos, abusos i hegemònies discursives i pràctiques pedagògiques que modelen, delimiten i obstaculitzen el quefer educatiu. Des de les seues paraules:

Una cosa és formar-se com a educador en relació a una manera de saber que organitza un marc d'interpretació, i una altra és formar-se com un educador que, quan pensa, posa en risc l'organització matei-

¹ Professora del Departament de Didàctica i Organització Escolar de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universidad de Málaga.

xa del marc. D'aquí ve que el pensament filosòfic en qüestió afavorisca l'emancipació dels modes de saber legitimats per un règim de veritat instituint (p.17)

L'autor ens convida a pensar de manera crítica i des d'un altre lloc -el dubte, la interrogació, la incomoditat-, acompanyat de múltiples veus del camp de l'antropologia, sociologia, pedagogia, psicologia, filosofia, etc., en un intent d'obrir espais de diàleg amb diverses idees que s'allunyen de la mera reproducció tecnocràtica i de l'acceptació d'una realitat pre-configurada i pre-establida. Com ell mateix ho planteja: “pensar és crear l'estranyament dels valors difosos institucionalment... pensar suposa un treball de valoració existencial de l'ordre normatiu...” (p.18), la qual cosa ens porta a posar en joc, raó, emoció i cos en un intent d'evitar la fragmentació, la rigidesa i inflexibilitat del pensament educatiu. Posar en primer pla la realitat de l'aula i de les institucions educatives fora del que ha de ser o del que hauria de ser sinó des del que és quant al que succeeix, el que es posa en marxa, l'acció o el present de l'acció. Des de la pràctica com a experiència i l'experiència com a coneixement, deixar-nos tocar, deixar-nos afectar per allò que succeeix, que ens succeeix i no sempre tenen un valor de coneixement i de veritat. **Primer exercici que ens proposa l'autor.** En aquest sentit les paraules de l'autor em porten a Freire (1976) i a hooks (2021) quan diu:

L'emancipació com a desubjecció succeeix en el precís moment en què creuem els límits del que pot ser pensat... en l'instant en què unes certes interrogacions posen en risc els esquemes d'intel·ligibilitat donats (p.19)

Aquesta emancipació personal, col·lectiva, pedagògica com esmenta en diferents moments de la seua obra constitueix un gir disruptiu a les formes de pensar habituals i de les quals no podem desprendre'ns perquè justament marquen a foc els nostres marcs per a mirar, per a fer, per a no fer, per a viure, ensenyar i aprendre. Des de la interpel·lació, el qüestionament i tornar a “mirar” una vegada i una altra comença el treball de desmuntar, esbossar idees, enfrontar unes idees amb unes altres trencant els marcs apresos i gravats en un format únic que no dona peu per a transvasar, canviar, traslladar, modificar des d'altres modes i així negar possibilitats de transformació. Lluitar per l'emancipació del pensament i l'acció pedagògica és una proposta necessària, que pot generar por i incertesa, però també ens acostar a unes altres formes de treballar i recuperar el sentit del pedagògic des de l'obertura cap a múltiples sentits, alguns sense explorar encara, com l'experiència i el coneixement mateix. Així, “quan el subjecte es posiciona com a subjecte d'experiència es torna capaç de captar i revelar les qüestions” (p.25) ja que “educar no es deixa mai reduir a una mera qüestió tècnica. Educar ens concerneix personalment, és a dir no eduquem dissociats dels qui som” (p.50)

I aquesta dissociació, per què ocorre, per què ens ocorre? Eduquem des del que som, però aquest soc i aquest som pedagògic sempre està en tensió per la cerca de sentit. “Donar sentit pot descriure's com fer llaç o enllaçar un esdeveniment amb un altre, l'experiència amb el llenguatge, sentir amb pensar o dir amb la idea” (p.51) La nostra tasca educativa està fragmentada, dividida i estirada des de posicions diferents, contràries, algunes dominants, unes altres no, però en el fons sabem i sentim que aquests camins menys transitats ens permeten recuperar els sentits pedagògics perduts. Perduts per la tecnocràcia, perduts per un discurs expert buit, perduts per les tendències consumistes que reforcem i portem quasi a l'infinit, perduts en l'homogeneïtat i uni-

format com a valor a ressaltar, perduts per la por i la inseguretats que provoca el fracàs. Fracàs establert, mesurat i delimitat. Com molt bé ho expressa l'autor:

Quan es perd la diferència, la vida s'empobreix i la realitat es torna unidimensional, com un pla prim, totalment superficial; l'acció de diferenciar (-se) és el que fa que l'experiència d'estar en el món siga més rica, més profunda (p.51).

El segon exercici del pensament és la pregunta pel sentit del quefer pedagògic que ens porta a qüestionar tot el viscut, sense perdre de vista que la diferència és la possibilitat de la trobada. Trobada amb l'altre, l'altra, amb una mateixa i amb la mateixa humanitat.

L'autor ens porta a posar en diàleg: el treball docent, investigatiu i comunitari, així com la dimensió social present en l'experiència de tots i totes i reconèixer que "l'important en la investigació educativa és dubtar del propi punt de vista i posar-lo en joc fins a la pròpia mirada a l'autoritat del món i no el món a l'autoritat de la pròpia mirada" (p.37). Ens convida a conversar "a través de les situacions viscudes i no sobre elles" (p.31). En aquest sentit torne a la perspectiva dialògica de Freire que ens travessa, ens acosta a mirar el món, a crear mons, des de l'experiència amb els i les altres, des de la relació i en relació amb els subjectes. En paraules de l'autor "la realitat com a lloc de presència" (p.29).

Així arribem al tercer exercici del pensament: el valor de la teoria. L'autor recupera tradicions filosòfiques, epistemològiques, artístiques i fenomenològiques per a desgranar els significats de la teoria, recuperant les nocions de contemplació, sorpresa, admiració, distància enfront de... "pensar és detindre la lògica extensiva, pròpia de la mentalitat utilitària i consumista, i obrir-nos a l'experiència de la intensitat en la qual ens involucrem íntimament en una cosa estranya a nosaltres mateixos" (p.77) i en aquest espai és possible la teoria, trencant amb la forma habitual de relacionar-nos amb el món des de l'acumulació de sabers, informació i destreses. La posició contemplativa és una condició per a enfrontar-nos al món, per a acostar-nos i allunyar-nos en un mateix moviment cap a la comprensió. La teoria com una manera de mirar que suspèn el juí per a rebre les afectacions que causen les coses en el cos (p.80) Des d'aquestes idees la teoria cobra un valor diferent del que habitualment estem acostumats des de l'acadèmia com a valor de comprovació o corroboració que la realitat es comporta d'una determinada forma. Només pot haver-hi estudi, investigació i, en conseqüència, teoria en la mesura que estiga exclòs de tot fi immediat... justament l'oposat succeeix amb el tecnicisme propi de les ciències especialitzades dels experts la naturalesa dels quals resideix a satisfer necessitats i objectius per al progrés d'una societat, d'una empresa, d'un futur (p.82). Com pensar la teoria, l'estudi, separat del seu caràcter instrumental, ja que com planteja l'autor la contemplació és un mode de considerar el món teòricament. En l'experiència de la sorpresa ens mostra l'autor la relació que existeix entre el veure de la teoria (això que anomenem contemplar) i raonar amb paraules del logo (això que anomenem pensar). Tensió que no pot resoldre's de manera definitiva però que està en la base, en l'origen de l'acte de conèixer. Aquesta tornada al pensament filosòfic ens porta a qüestionar el sentit o els sentits de la teoria en els processos de formació. La teoria com una cosa buida, instrumental i amb un caràcter d'aplicació que també és qüestionable perquè ens obliga a escindir la pràctica de la teoria i a dirigir la tasca pedagògica quant a primer la teoria i després la pràctica quan aquesta dicotomia falsa i perillosa ens allunya de la possibilitat de comprensió de la realitat.

Entrem en **el quart exercici que va recuperant i nodrint-se dels altres i l'autor el denomina els gestos d'estudiar** i per a entrar en aquest exercici recuperem les seues idees textuais:

Estudiar un full o unes paraules implica separar-les dels usos assignats per una societat. En la mesura en què alguna cosa ha sigut alliberada pot ser tractada com a objecte de pràctica i d'exercici. Dit d'una altra manera, alguna cosa només pot tornar-se present i interessant per a algú mentre ha sigut desvinculada de tota funció. Si l'ús de la cosa està conclòs, no hi ha espai perquè es desperte per ella una preocupació genuïna... Estudiar ens exposa a l'alié i estrany del món que ens introdueix en un viatge cap a un lloc per endavant insospitat: no sabem el que aprendrem (p.107).

La profunditat del que planteja l'autor ens indueix a mirar què hi ha al nostre voltant quant als significats de l'estudi i d'estudiar. Estudiar és memoritzar, estudiar és llegir i memoritzar el que l'altre o l'altra diu que cal estudiar o perquè formarà part d'un examen. Els sentits de l'estudi com una tasca avorrida, allunyada de la realitat, obligatòria en alguns casos i condicionada per la interpretació d'altres ens enfronta amb un exercici del pensament educatiu urgent per a avançar en processos emancipatoris que ens impulsen més enllà de l'utilitarisme pedagògic.

L'últim exercici que ens proposa l'autor **té a veure amb la cura en la relació**, exercici ètic que està en la base de la humanitat i que la voràgine pedagògica en la qual estem immerses ens està allunyant del que dona sentit al nostre treball: el vincle, el fil que ens uneix i que provoca les condicions d'aprendre, d'ensenyar, d'ésser, d'actuar. Així “és en la relació amb els altres on s'aprén la fractura de la suficiència en nosaltres mateixos i, alhora, és la possibilitat d'aquest contacte la que resguarda la nostra fragilitat” (p.129). Com cuidem les relacions, des d'on les generem i les creem, com les mantenim i defenem ja que tot acte de coneixement és un acte de relació i ens compromet amb la cura de tots i totes.

Arribem al final dels cinc exercicis del pensament educatiu que, Daniel Gómez Ramos, ens proposa en la seua obra per a tancar amb un epíleg més que provocador: **Pensar la pedagogia filosòficament**. Ens diu que “és impossible fer consistir una experiència de pensament quan la pedagogia és capturada per la producció i mesurament de resultats previsibles” (p.147).

La lectura d'aquesta obra és imprescindible per a retrobar-se amb moltes de les preguntes que com a docents i investigadors ens fem diàriament, a vegades les oblidem i seguim, però la profunditat d'aquest text, la recuperació de clàssics i clàssiques del pensament filosòfic provoquen una gran incomoditat que és d'agrair per a poder continuar i reconèixer altres fonts així com re-mirar el pensament educatiu. En aquest sentit entaule diàleg amb Freire, hooks i Gómez Ramos en forma de preguntes i reflexions:

És possible l'emancipació com a subjectes subjectats a una lògica mercantilista, opressora, capitalista i patriarcal?

El sentit de l'experiència és el que menys sentit té en els processos educatius, però la teoria com a mer artefacte de veritats absolutes cobreix tot l'espai pedagògic. Com revertim aquestes paradoxes?

Una pedagogia compromesa pot donar cabuda al qüestionament del que s'estableix?

Com plantegem en un altre moment i com a reflexió final:

El coneixement, com a interpretació del món i de l'acció humana, està vinculat amb l'experiència i amb la praxi, tant individual com col·lectiva. En educació, per contra, es tendeix a situar-lo en l'autoritat do-

cent o, encara més, en la d'agents externs, transformant aquest coneixement en mera informació. El diàleg entre diferents experiències, també les externes, des de la crítica, el respecte, la complexitat i l'horitzontalitat és el camí per a generar processos de reconstrucció que avancen a un relat «altre» de món, que permeta la seua transformació (Rivas, et al.,2023, p.134).

Referències bibliogràfiques

FREIRE, P. (1976) Pedagogía del Oprimido. Siglo XXI editores.

HOOKS, b. (2021) Enseñar a transgredir: La educación como práctica de la libertad. Capitán Swing Libros.

RIVAS FLORES, J. I., CALVO LEÓN, P., LEITE MÉNDEZ, A. E., & FERNÁNDEZ TORRES, P. (2023). La colonización de la formación del profesorado. A la conquista del alma docente. Revista Española de Educación Comparada, (43), 121-136.

[HTTPS://DOI.ORG/10.5944/REEC.43.2023.37283](https://doi.org/10.5944/reec.43.2023.37283)

INSTITUTO
Paulo Freire

Associació de Persones
Adultes Participants
FRANCESC BOSCHIMORATA

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

AJUNTAMENT DE
LA POBLA DE FARNALS

direu: no ha aportat res, com no siguen certes amenitats de catre,
però jo us assegure, solemnes fills de mala mare, que deixaré
un senyal molt amarg i perdurable en la nostra literatura: aquell
que clama contra l'excés del poder i deixa
inermes la criatura, sota els turments de l'exili.
aneu a mamar tots!

Cent d'Estellés
1924-2024